

ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΩΣ ΕΞΟΥΣΙΑ

Θανάσης Καλταξής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Σε μια ενημερωτική, υποτίθεται, τηλεοπτική εκπομπή, που εξαιτίας του θέματός της τη χάξευα προ καιρού, παρακολούθησα την εξής αξιομνημόνευτη, θεωρώ, σκηνή. Νεαρή συνάδελφος αρχαιολόγος ξεναγεί στο Μουσείο της Χαλκίδας έναν ιδιαίτερα γνωστό στις μέρες μας έλληνα ζωγράφο. Κάποια στιγμή του περιγράφει ένα ανάγλυφο κλασικών ή –δε θυμάμαι πια καλά– ελληνιστικών χρόνων και κλείνει την περιγραφή της περίπτωση με τη φράση: «Πρόκειται για ένα εξαιρετικής ομορφιάς έργο». Ο ζωγράφος, που μέχρι εκείνη τη στιγμή ψευτοπαρακολουθούσε αμίλητος την ξενάγηση, έχει στρέψει το βλέμμα του προς το ανάγλυφο που είναι τοποθετημένο δίπλα σ' εκείνο που του περιέγραφαν. Ξαφνικά ακούγεται να λέγει διστακτικά στην αρχαιολόγο: «Και αυτό πρέπει να είναι ωραίο». Εκείνη του δίνει τότε, σε τόνο μάλιστα σχετικά αυστηρής επίπληξης, την ακόλουθη λακωνική απάντηση: «Αυτό είναι αρχαϊστικό». Μια έμμεση, βέβαια, αλλά σαφέστατη αξιολόγηση του έργου, η οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση λειτούργησε κυριολεκτικά αποστομωτικά, αφού ο ζωγράφος δεν τόλμησε πλέον να αντιμιλήσει.

Ο λόγος που αυτή η σκηνή με εντυπωσίασε δεν είναι η τοποθέτηση της αρχαιολόγου, η οποία τοποθέτηση, για όποιον γνωρίζει κάπως τα πράγματα, ήταν αναμενόμενη, ως ανήκουσα σε μιαν αντίληψη που έχει επηρεάσει σε αρκετά σημαντικό βαθμό την πορεία της αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα, και φυσικά όχι μόνο στην Ελλάδα. Τα λεγόμενα αρχαϊστικά ανάγλυφα είναι δημιουργήματα της ρωμαϊκής εποχής, που αποδίδουν τις όποιες μορφές παριστάνονται με τρόπο που να υπερτονίζει ορισμένες χαρακτηριστικές επιλογές της ελληνικής τέχνης της αρχαϊκής περιόδου, του βου δηλαδή προχριστιανικού αιώνα. Η έρευνα τα έχει κατατάξει στην κατηγορία εκείνων των έργων που στερούνται πρωτοτυπίας, εξ ορισμού, επομένως δεν διαθέτουν εκείνο το στοιχείο που θα επέτρεπε να τους αποδώσουμε εμείς την ιδιότητα του «ωραίου». Υπογραμμίζω το «εμείς» για να παραπέμψω στην υποκειμενικότητα παρόμοιων κρίσεων και αξιολογήσεων, αφού κάθε ανθρώπινο δημιούργημα απευθύνεται, συνειδητά ή υποσυνειδητά, σε συγκεκριμένο κοινό και ασφαλώς όχι στο υποθετικό εσαεί κοινό. Ας μην παραβλέπουμε, για παράδειγμα, ότι, σε αντίθεση με την επίκαιρη αντίληψη, η αρχαιολογική τεχνοκρτική του 19ου αιώνα αντιμετωπίζει τα έργα της ελληνιστικής περιόδου ως παρακμιακά. Η απάντηση στο ερώτημα «τι το κάλλιστον» ή ακόμα και «τι το καλόν» που απασχολεί τον

ανθρώπινο νου από τον 7ο τουλάχιστον π.Χ. αιώνα, όπως έδειξε ο αείμνηστος Χ. Καρούζος με την οξυδέρκεια και την ευαισθησία που τον χαρακτήριζε, δεν μπορεί να είναι δεσμευτική παρά μόνο στο πλαίσιο κατασκευασμένων σχημάτων και σε τέτοια σχήματα λειτουργούν φυσικά και οι επιστήμες μας.

Ο λόγος που αυτή η σκηνή στην τηλεόραση με εντυπωσίασε ήταν άλλος. Ήταν η ανασφάλεια που εξέπεμπε η συμπεριφορά του ζωγράφου μας. Ανασφάλεια που εκφράζεται απροκάλυπτα μέσω του αυτοπεριορισμού ο οποίος εμπεριέχεται στην τοποθέτησή του: «Καί αυτό πρέπει να είναι ωραίο» λέγει, ωσάν με αυτό το «πρέπει» να επιθυμεί να υποδηλώσει ότι του είναι άγνωστες οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες κάτι μπορεί να χαρακτηριστεί αισθητικά ικανοποιητικό, και κατά προέκταση, ωσάν να επιθυμεί να υποδηλώσει εξαρχής την προθυμία του να υποτάξει τη δική του κρίση στις όποιες προδιαγραφές έχει επεξεργαστεί επί του θέματος η αρχαιολογία, ως επιστήμη αξιολογικής διαχείρισης του παρελθόντος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ωστόσο, προφανώς δεν πρόκειται για τη φυσιολογική ανασφάλεια που διακατέχει τον οιονδήποτε ερασιτέχνη που έρχεται αντιμέτωπος με την επιστημονική αυθεντία, όπως εκείνη που χαρακτηρίζει τον ασθενή που συνομιλεί με τον γιατρό, αφού έχουμε να κάνουμε με την κρίση όχι ενός τυχαίου θεατή, αλλά ενός καλλιτέχνη, ενός ατόμου, δηλαδή, εξ αντικειμένου αρμοδίου, όπως θα υποθέταμε, να αξιολογήσει την ομορφιά ενός έργου τέχνης.

Τα αίτια της αντίδρασης του ζωγράφου μας θα πρέπει να αναζητηθούν αλλού και συγκεκριμένα στην ενίοτε ασφυκτική επιρροή που ασκεί το παρελθόν στο εκάστοτε παρόν. Και φυσικά όχι το αόριστο παρελθόν, αλλά εκείνο το τμήμα του το οποίο έχει κάθε φορά επιλεγεί προκειμένου να νομιμοποιήσει κοινωνικές ή πολιτικές διαφοροποιήσεις. Και όπως είναι γνωστό, αυτή η λειτουργία, δηλαδή η νομιμοποιητική, αποδίδεται εξ ορισμού στο παρελθόν από τότε που ο άνθρωπος ασχολήθηκε με την καθ' οιονδήποτε τρόπο ανάδειξη ή την αποσιώπησή του.

Κάθε αλλαγή κοινωνικών και πολιτικών δεδομένων απαιτεί, ιδιαίτερα μάλιστα όταν επέρχεται με απότομο ή βίαιο τρόπο, από ένα σημείο και μετά και προκειμένου να πείσει για την αναγκαιότητά της, παραπομπές σε κατά κανόνα εξιδανικευμένες από την πατίνα του χρόνου εικόνες, όπως αυτή του Βυζαντίου που πρόσφατα επικαλέστηκε σε ομιλίες του στη Θεσσαλονίκη, την Αλεξάνδρεια και αλλού ο λαλίστατος αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, στο πλαίσιο ενίσχυσης μιας υποβόσκουσας προσπάθειας μεθόδευσης τομών πολιτικού αναμφισβήτητα περιεχομένου διαμέσου της ορθόδοξης εκκλησίας.

Οι αναφορές στο παρελθόν με στόχο τη δημιουργία εικόνων κατάλληλων να στηρίξουν το παρόν δεν αποτελούν βέβαια σύγχρονο αλλά, αντίθετα, πανάρχαιο φαινόμενο. Ήδη στον 13ο π.Χ. αιώνα, ο γιος του Φαραώ Ραμσή του Β΄, ο οποίος κατείχε την ιδιότητα του ιερέα, ήταν δηλαδή μορφωμένος και συνεπώς γνώστης του παρελθόντος, ανακαλύπτει στη Μέμφιδα ένα άγαλμα και το αποδίδει, με βάση την επιγραφή που έφερε, στον πρίγκιπα Χαουάμπ, γιο του Φαραώ Χέοπα, που είχε ζήσει 1.300 χρόνια πρωτύτερα. Ο λόγος που ξανασθίνει με τις δέουσες τιμές το

αρχαίο άγαλμα στο ιερό της Μέμφιδας είναι επειδή, όπως λέγει ο ίδιος, «αγαπάει τους ευγενείς προγόνους που έζησαν στο παρελθόν και των οποίων όλες οι πράξεις υπήρξαν αξιοθαύμαστες και πραγματικά χρήσιμες, εκατομμύρια φορές». Δεν γνωρίζουμε φυσικά αν η αγάπη και ο θαυμασμός του γιου του Ραμσή για τους προγόνους ήταν το μοναδικό κίνητρο για την αρχαιολογική του δραστηριότητα. Δικαιούμαστε, όμως, να υποθέσουμε ότι έστω και έμμεσα η πράξη αυτή στόχευε και στη στήριξη της τότε επίκαιρης κατάστασης που, παρά τις επιτυχίες της, σηματοδοτεί την αρχή μιας βαθιάς κρίσης, δίνοντας στις ενέργειες των ασκούντων την εξουσία μια ισότιμη θέση στο τέλος της σειράς των «εκατομμύρια φορές χρησίμων πράξεων».

Οι πρόγονοι στους οποίους αναφερόμαστε σε παρόμοιες περιπτώσεις δεν είναι απαραίτητο να είναι ιστορικά υπαρκτά πρόσωπα. Η δυναστεία των Ιουλιών και ιδιαίτερα έντονα ο Οκταβιανός Αύγουστος δεν σταματούν να παραπέμπουν στη θεϊκή τους καταγωγή από την Αφροδίτη, προκειμένου να κατοχυρώσουν την απευθείας σχέση τους με το γιο της Αινεία, το πρότυπο του ευσεβούς ανθρώπου για τους Ρωμαίους, και να αντλήσουν έτσι τα επιθυμητά πολιτικά επιχειρήματα. Η ευσέβεια προς το παρελθόν, η οποία εκφράζεται στην περίπτωση του Αινεία μέσα από το μύθο της σωτηρίας του υπέργηρου πατέρα του όταν καταστρέφεται η Τροία, εκφράζεται από τον Αύγουστο και τους διαδόχους του με ποικίλους τρόπους, μεταξύ αυτών με νομοθετικές πράξεις που στοχεύουν στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πρωτεύουσάς τους. Με θλίψη ασφαλώς πληροφορούμαστε από τις πηγές εμείς, η γενιά της αθηναϊκής αντιπαροχής, ότι αν κάποιος, τα πρώτα μεταχριστιανικά χρόνια, αγόραζε στη Ρώμη ένα παλιό σπίτι με στόχο να το γκρεμίσει προκειμένου να αποκομίσει οικονομικό όφελος από την επανοικοδόμηση του οικοπέδου, τότε και το συμβόλαιο πώλησης θεωρούνταν άκυρο και ο ίδιος έπρεπε να πληρώσει στο δημόσιο πρόστιμο διπλάσιο της αξίας της αγοράς του κτιρίου.

Το δικό μας ιστορικό ή μυθικό παρελθόν, εκείνο δηλαδή που δεν διεκδικείται και από κάποιον άλλον, δεν προσφέρει ωστόσο πάντοτε τα επιχειρήματα που απαιτούνται για να περάσει το μήνυμα που επιθυμούμε να δώσουμε. Σε αυτές τις περιπτώσεις παρατηρούμε συχνά το φαινόμενο της οικειοποίησης ενός ξένου παρελθόντος. Ο Αύγουστος καταλύει την ρωμαϊκή *Res Publica*, δεν μπορεί, επομένως, να αντλήσει από αυτήν τα επιχειρήματα που θα αναδεικνύουν τις δημοκρατικές του δήθεν ευαισθησίες στη διαχείριση του πολιτεύματος. Στρέφεται, λοιπόν, προς τη μοναδική εναλλακτική λύση, την τότε όχι ιδιαίτερα επίκαιρη αθηναϊκή δημοκρατία, αναγορεύοντάς την ως πρότυπο διαμέσου και της προβολής της πολυκλείειας τέχνης, την οποία επακριβώς μιμούνται οι επίσημοι ανδριάντες του και στις λεπτομέρειες της οποίας προσαρμόζεται ακόμα και η κόμμωση του αυτοκράτορα. Λογικό είναι κάτω από αυτές τις συνθήκες, η επιθυμία για απόκτηση έργων αυτής της τεχνοτροπίας να αυξάνεται κάθετα και, αφού δεν πρόκειται πλέον για λάφυρα από τον ηττημένο εχθρό, όπως συνέβαινε την εποχή του Σύλλα, να μην παραμένει μόνο κρατική υπόθεση, αλλά να καταλαμβάνει όλη την ομάδα των ατόμων που συμμετέ-

χουν στην εξουσία, εκφραστής της οποίας γίνονται έτσι και οι πρώτες αρχαιολογικές συλλογές που δημιουργούνται εκείνη την περίοδο.

Οι προσπάθειες οικειοποίησης ενός παρελθόντος κατάλληλου για να στηρίξει επιθυμητές πολιτικές και ιδεολογίες και η αντίστοιχη χρήση των καταλοίπων αυτού του παρελθόντος χαρακτηρίζουν την πορεία όλης της ιστορίας. Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα: Ο Ιουλιανός ο Αποστάτης, που δεν θέλει τον εαυτό του συνεχιστή της πολιτικής που προσδιορίζει πλέον την τύχη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, επισκέπτεται την Τροία και προσκυνά τους τάφους του Έκτορα και του Αχιλλέα, παραπέμποντας με τη στάση του στις απαρχές του ρωμαϊκού πολιτεύματος. Ο Καρλομάγνος ζητάει από τον Πάπα να του επιτρέψει να στολίσει τα παλάτια του με κίονες οικοδομημάτων από τη Ρώμη, προκειμένου να κάνει πιο εμφανή την ιδιότητά του ως διαδόχου αυτής της αυτοκρατορίας και όχι μόνο ενός τοπικής εμβέλειας κεντροευρωπαϊκού βασιλείου.

Η Ρώμη θα παραμείνει για μεγάλο χρονικό διάστημα το νομιμοποιητικό πρότυπο όλων των αναδυόμενων μεγάλων δυνάμεων και θα προσδιορίζει έτσι τις σχετικές ενέργειες των ηγετών τους και τις δραστηριότητες των κατά κανόνα ενταγμένων στην υπηρεσία αυτών ιστορικών τους, των οποίων ο ρόλος σ' αυτό το επίπεδο είναι σημαντικός, αφού σ' αυτούς εναπόκειται η επεξεργασία και προβολή των αντίστοιχων επιχειρημάτων, όπως φαίνεται και από το γνωστό ανέκδοτο, σύμφωνα με το οποίο όταν ο Φρειδερίκος της Πρωσίας ρωτήθηκε κάποτε από τους υπουργούς του πώς σκοπεύει να δικαιολογήσει έναν προφανώς αδικαιολόγητο πόλεμο που προετοίμαζε, λέγεται ότι απάντησε «Μα γι' αυτό έχω τους ιστορικούς μου». Προσπαθώντας να αναδείξουν τη ρωμαϊκή συνέχεια, οι ιστορικοί της μεσαιωνικής Αγγλίας θα επεξεργαστούν εικόνες που θα επιχειρούν να πείσουν τους ανθρώπους της εποχής τους ότι οι Άγγλοι είναι απόγονοι των κατοίκων της Τροίας, το ίδιο, όμως, θα πράξουν και οι συνάδελφοί τους στη Γαλλία. Ακόμα και ο Μωάμεθ ο Πορθητής, προβάλλοντας την αρετή του αναγεννησιακού ηγεμόνα, θα προσκυνήσει τους τάφους των ηρώων στην Τροία, μακαρίζοντάς τους, ως νέος Αλέξανδρος, για την τύχη που είχαν να περιγράψει τα κατορθώματά τους ένας Όμηρος, προκειμένου να δείξει ότι οι πράξεις του δεν αποτελούν παρά νόμιμη εκδίκηση για την καταστροφή της Τροίας. Τέλος, και η γαλλική επανάσταση θα χρησιμοποιήσει ως σύμβολό της το φρυγικό σκούφο, χαρακτηριστικό ενδυματολογικό στοιχείο των Τρώων, προκειμένου να παραπέμψει, όπως συμβαίνει και με την παράλληλη συμβολική χρήση των *fasciae* της ρωμαϊκής βουλής, στη σχέση της με την προαυτοκρατορική Ρώμη και τις αξίες της *Res Publica*.

Άλλοτε πάλι, όταν, δηλαδή, οι συνθήκες απαιτούν αυτή την επιλογή, οι παραπομπές αφορούν απευθείας στην αυτοκρατορική Ρώμη. Στην περίπτωση των Η.Π.Α. μπορεί να είναι σκοπίμως ασαφές, αν η λήψη των κυβερνητικών αποφάσεων σε έναν χώρο που του δίνεται το όνομα Καπιτώλιο, εκείνο της αρχαίας ακρόπολης της Ρώμης και όχι ενός διοικητικού της κτιρίου, στοχεύει να υπογραμμίσει την προσήλωση στις αρχές της ρωμαϊκής δημοκρατίας ή σε εκείνες της αυτοκρατορίας. Στην

περίπτωση, όμως, του Φρειδερίκου II Μπαρμπαρόσσα, ο οποίος το 12ο αιώνα κατασκευάζει ρωμαϊκές θριαμβικές αψίδες και κόβει νομίσματα που τον εμφανίζουν ως καίσαρα, τα πράγματα είναι ξεκάθαρα, όπως συμβαίνει και με την περίπτωση του ανδριάντα του Ναπολέοντα στην Place Vendome, ο οποίος αντιγράφει αντίστοιχους ανδριάντες του Αυγούστου και ορθώνεται σε βάση που αντιγράφει την κολόνα του Τραϊανού στη Ρώμη. Όσο για τις παρελάσεις του Μουσολίνι στη νεοδιανοιγμένη τότε οδό των αυτοκρατορικών Fora της Ρώμης, αυτές πια μιλούν από μόνες τους.

Όπως ήδη φάνηκε, το παρελθόν επιτρέπει διάφορες επιλογές, που διευκολύνουν την εύκολη προσαρμογή του στο εκάστοτε παρόν. Προϋπόθεση είναι να έχει αποφασιστεί πού στοχεύει το παρόν, πράγμα όχι πάντοτε ευδιάκριτο. Την εποχή που, για παράδειγμα, κάποιοι λόγιοι Γάλλοι ασχολούνται με το τρωικό-ρωμαϊκό παρελθόν της χώρας τους, υπάρχουν συμπατριώτες τους που επιχειρούν να αναδείξουν το τοπικό της παρελθόν, είτε ταυτίζοντας τη θέση που διεξήχθη η αποφασιστική μάχη του Βερκινγκέτοριξ κατά του Καίσαρα, είτε με άλλους τρόπους, και αυτό γιατί η κατάσταση που επικρατεί δεν καθιστά απολύτως σαφές, για να το πούμε με πολύ απλά λόγια, αν η μετά τον Καρλομάγνο αυτοκρατορία επιθυμεί να είναι ρωμαϊκή ή φράγκικη. Ορισμένες φορές η αποσαφήνιση επιδιώκεται και προωθείται από εξωτερικούς παράγοντες, οι οποίοι, φυσικά, αποσκοπούν να εντάξουν το αποτέλεσμα στο χώρο των δικών τους συμφερόντων, όπως όταν ο Πάπας Πίος II υπενθυμίζει το 15ο αιώνα στους γερμανούς ηγεμόνες πως κάνουν λάθος πιστεύοντας ότι είναι απόγονοι των Τευτόνων και ότι, αντίθετα, κατάγονται από γερμανικές φυλές, οι οποίες ξεχώριζαν για την ανδρεία τους. Αυτό το κάνει βέβαια προκειμένου να τους πείσει να τον συνοδεύσουν στην εκστρατεία που προετοιμάζει κατά των Τούρκων, για τους οποίους, «δεν πιστεύει» –χρησιμοποιώ τα λόγια του–, «όπως πολλοί άλλοι, ότι είναι απόγονοι του Τεύκρου», δηλαδή απόγονοι των Τρώων.

Δύο είναι οι βασικές κατευθύνσεις στην οικειοποίηση του παρελθόντος: η κατάλληλη ερμηνεία των πηγών και η κατοχή υλικών καταλοίπων σε συνδυασμό με την ευλαβική στάση προς αυτά, διαμέσου της οποίας αποκτούν τη λειτουργία του ιερού κειμηλίου. Οι μέθοδοι δεν αλλάζουν στο πέρασμα του χρόνου. Ο Κίμων, για παράδειγμα, θα βάλει να ψάξουν και να βρουν στη Σκύρο τα οστά του Θησέα, και θα τα μεταφέρει στην Αθήνα, όπου, για λόγους προφανείς και κατανοητούς μέσα στις ιστορικές συγκυρίες της εποχής, θα ενταφιαστούν στο κέντρο της πόλης. Η αναγνώριση των οστών που εντοπίζονται σε κάποιον ανώνυμο σκυριανό τάφο, γίνεται με βάση το υπερφυσικό τους μέγεθος, όπως ακριβώς θα συμβεί και σε πολλές παρομοίων προθέσεων περιπτώσεις, π.χ. εκατοντάδες χρόνια αργότερα, το 12ο μ.Χ. αιώνα, με τα επίσης τεραστίου μεγέθους οστά του βασιλιά Αρθούρου, τα οποία θα ανασκάψουν μοναχοί στο Γκλαστονμπέρυ, τη στιγμή που το κελτικό παρελθόν της Αγγλίας αρχίζει να απασχολεί την εκεί εξουσία. Η αναβάθμιση των ευρημάτων σε κειμήλια έχει συχνά ως αίτιο την ως εκ θαύματος ανεύρεσή τους. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, άλλα ανασύρονται τυχαία με δίχτυα ψαράδων, άλλα βρίσκονται μέσα στη γη –ακόμα και η ανεύρεση του τίμιου σταυρού από την Αγ. Ελένη

έχει συνδεθεί με τη διαδικασία της ανασκαφής-, άλλα πάλι μέσα σε άβατους χώρους. Όταν το κειμήλιο σχετίζεται με την εξουσία, η αποκάλυψή του τυχαίνει να γίνεται πάντα την πιο κατάλληλη στιγμή. Έτσι, την περίοδο που ο Βεσπασιανός θα αναρριχηθεί στο ύπατο αξίωμα, χωρίς να διαθέτει την απαραίτητη για την εποχή θεϊκή κατοχύρωση της εξουσίας του, θα βρεθεί, κατά τύχη υποτίθεται, σε ανασκαφές στην Αρκαδία ένα αρχαίο αγγείο, επί του οποίου παριστάνεται μια ανδρική μορφή που εμφανίζει καταπληκτική δήθεν ομοιότητα προς τον νέο αυτοκράτορα, και το πρόβλημα θα λυθεί αυτομάτως.

Η πράξη της αποκάλυψης είναι διαχρονικά μια πράξη τελετουργική, εντασσόμενη στο πλαίσιο σχεδόν της μαγείας. Τον 9ο προχριστιανικό αιώνα, ο βασιλιάς της Βαβυλώνας Nabu-arai-iddina, σε μια προσπάθεια να προστατέψει την αυτοκρατορία του, επιχειρεί την αναβίωση μιας παλιάς, ξεχασμένης στο χρόνο λατρείας. Οι ιερείς του, λέει η παράδοση, θα βρουν το άγαλμα της θεότητας στις όχθες του Ευφράτη και αυτός, αφού το αποκαλύψει ξεπλέοντάς του το στόμα, θα το επανατοποθετήσει στο θρόνο του. Και δυο χιλιάδες χρόνια αργότερα, όταν κατά τις ανασκαφές της Ακρόπολης τον περασμένο αιώνα θα βρεθούν από τους υπεύθυνους αρχαιολόγους, τους σύγχρονους ιερείς της λατρείας του παρελθόντος, οι περίφημες κόρες της Ακρόπολης, η πρώτη τους ενέργεια θα είναι να καλέσουν τον βασιλιά της χώρας, τον Γεώργιο Α΄, να προβεί στην τελική τους αποκάλυψη, ξεπλέοντας με ένα σφουγγαράκι τα πρόσωπά τους, για να μπορέσουν να τοποθετηθούν στη συνέχεια στο ναό της λατρείας τους, δηλαδή στο μουσείο.

Η αναφορά στον Γεώργιο μας οδηγεί πάλι πίσω στα δικά μας. Στη μετεπαναστατική Ελλάδα, η χρήση του παρελθόντος με στόχο τη στήριξη εθνικών συμφερόντων υπήρξε, όπως είναι γνωστό, ιδιαίτερα εντατική. Δεν είναι τυχαίο, ότι ο αρχαιολογικός νόμος, ο οποίος ως προς το πνεύμα που τον διέπει συνεχίζει να ισχύει μέχρι σήμερα, είναι από τους πρώτους που θα συντάξει η οθωνική εξουσία. Μεγάλη έμφαση δίνεται σε εκείνο το τμήμα της εθνικής κληρονομιάς, το οποίο έχει στην κατοχή του αποκλειστικά το ελληνικό κράτος, δηλαδή στα μνημεία του τόπου, που σύμφωνα με τον νόμο αποτελούν μάλιστα ιδιοκτησία του. «Γι' αυτά πολεμήσαμε» θα πει ο Μακρυγιάννης και ο σκαπανέας της ελληνικής αρχαιολογίας, ο Κυριακός Πιττάκης, θα υπογραμμίσει αυτήν την άποψη δίνοντας τον ακόλουθο χαρακτηριστικό τίτλο στις πρώτες δημοσιεύσεις αρχαιολογικών μνημείων: «Υλη, ίνα χρησιμεύση ως απόδειξις ότι οι νυν κατοικούντες την Ελλάδα εισίν απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων».

Τα μνημεία αποκτούν έτσι μιαν ιδιόμορφη ιστορική και κοινωνική λειτουργία. Δεν είναι απλώς μάρτυρες του παρελθόντος, αλλά αποτελούν χειροπιαστές αποδείξεις του δικαίου των απαιτήσεων ενός έθνους σε έναν γεωγραφικό χώρο. Σε αυτό το πνεύμα, η αντιμετώπισή τους είναι φυσικά επιλεκτική, προσαρμοζόμενη στις εκάστοτε επικρατούσες αντιλήψεις περί ιστορικής συνέχειας. Τήν εποχή, π.χ., που πρωτοεπιχειρείται η ανάδειξη των κλασικών μνημείων της Ακρόπολης, μιαν εποχή όπου θεωρείται ότι ο ελληνισμός παύει να υπάρχει ως παραγωγός πολιτισμού με την επικράτηση των Μακεδόνων, καταστρέφονται πολλές δεκάδες βυζαντινών εκκλη-

σιών και άλλων μνημείων αυτής της περιόδου. Για τα φράγκικα, τα καταλάνικα και τα τούρκικα μνημεία, το αυτονόητο της καταστροφής τους είναι δεδομένο, αφού η πράξη αυτή αποτελεί ένα είδος κάθαρσης. Πολύ πρόσφατα ακόμα, παρόμοιες αν και ηπιότερης μορφής επιλογές φαίνεται να αποτελούν θέμα συζήτησης. Η Σ. Καρούζου θα απαντήσει έτσι, το 1983, στο υποθετικό ερώτημα «Τι ενδιαφέρουν αυτά (ενν. τα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά πορτρέτα) τους έλληνες αρχαιολόγους, που θα έπρεπε να περιορίζονται στη σπουδή της προϊστορικής, της αρχαϊκής, της κλασικής, το πολύ και της ελληνοιστικής τέχνης;» με το ακόλουθο επιχείρημα: «Θα μπορούσε να ακολουθήσει κανείς τη συμβουλή αυτή (σ.σ. να μην ασχολούνται δηλ. με τα ρωμαϊκά), αν δεν ήταν γεμάτα τα ελληνικά μουσεία και οι αποθήκες τους από έργα ελληνορωμαϊκής τέχνης». Και τι ελάχιστο έως ανύπαρκτο αντίκτυπο είχε στο κοινό η ανασκαφή από τον Μ. Ανδρόνικο του όχι αναγκαστικά ελληνικού –με την έννοια που συνήθως αποδίδουμε στον όρο–, αλλά επιστημονικά εξαιρετικά σημαντικού πρωτοιστορικού νεκροταφείου της Βεργίνας, σε σχέση με τον αντίκτυπο που είχαν εκείνα τα ευρήματά του τα οποία αποτελούν δήθεν χρήσιμες αποδείξεις ελληνοκότητας της περιοχής –ό,τι και αν μπορεί να σημαίνει αυτό–, και άρα ορθής, δηλαδή ιστορικά δικαιωμένης, αντιμετώπισης ενός σύγχρονου πολιτικού προβλήματος.

Μέσα από αυτήν τη διαδικασία, στα μνημεία του παρελθόντος που χρησιμοποιήθηκαν για τη νομιμοποίηση της εκάστοτε εξουσίας προσδίδεται η ιδιότητα των συμβόλων –εθνικών, ιδεολογικών ή πολιτικών– με αποτέλεσμα να αποκτούν και να ασκούν τα ίδια εξουσία κατ' αρχήν επί των εξουσιαζομένων και κατά προέκτασιν επί των εξουσιαζόντων.

Οι περιπτώσεις που τεκμηριώνουν όσα μόλις αναφέραμε είναι πάμπολλες και λειτουργούν σε διάφορα επίπεδα. Εισαγωγικά παραπέμψαμε σε μια από αυτές, πολύ ήπιας, φυσικά, μορφής. Πιο σοβαρά γίνονται, βέβαια, τα πράγματα στην περίπτωση του πολυσυζητημένου αστεριού της Βεργίνας, το οποίο έφτασε, μέσα από αυτές τις διαδικασίες, να έχει στις ημέρες μας μια συμβολική βαρύτητα που δεν κατείχε ποτέ στο παρελθόν και να προσδιορίζει εμμέσως επιλογές της επίκαιρης πολιτικής. Η πιο πρόσφατη και πιο φαιδρή ίσως περίπτωση είναι αυτή της συζήτησης γύρω από την παραχώρηση του Ηρωδείου για παρουσίαση μόδας, την οποία ο υπουργός Πολιτισμού εξαναγκάστηκε να μην πραγματοποιήσει προκειμένου να μην βεβηλωθεί η ιερότητα ενός μνημείου. Τώρα, γιατί ένα μνημείο ρωμαϊκής περιόδου, μιας περιόδου δηλαδή με την οποία, όπως είδαμε, σχεδόν προγραμματικά δεν ασχολήθηκε ή ασχολήθηκε με μειωτικό μόνο τρόπο η ελληνική αρχαιολογία, είναι ξαφνικά ιερό για τους Έλληνες, αυτό απαιτεί μεγάλη συζήτηση. Δεν έχω, όμως, σκοπό να επεισέλθω σε λεπτομέρειες, ούτε να σας κουράσω παραθέτοντας άλλα παραδείγματα και κυρίως δεν θα ήθελα να σας στερήσω την ευχαρίστηση που προσφέρει στον καθένα από μας η ανακάλυψή τους. Ελπίζω, ωστόσο, να βοηθήσα σ' αυτήν την κατεύθυνση και όσα σήμερα παρουσίασα να συμβάλουν στην ευαισθητοποίηση, που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τον εντοπισμό, την ερμηνεία και την κατανόηση τέτοιων φαινομένων.